

Увесь контент ліцензовано за умовами [Creative Commons BY 4.0 International license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

АГРОПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА
AGROINDUSTRIAL POLICY

УДК 336.22 : 631.155

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.1.22.174-187>

Могильний О.М.¹, Кравченко С.А.², Грищенко О.Ю.³
ПЕРЕРОВКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
АГРОХОЛДИНГАМИ: СТАН, ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМИ ЇХ УСУНЕННЯ*

¹ Національний Науковий Центр «Інститут аграрної економіки»,
відділ підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції,
вул. Героїв Оборони 10, м. Київ,
03127, Україна,
тел.: +380 67 398 99 53
e-mail: o.mogilnyi@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>

² Національний Науковий Центр «Інститут аграрної економіки»,
відділ підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції,
вул. Героїв Оборони 10, м. Київ,
03127, Україна,
тел.: +380 67 477 02 40
e-mail: sv.kravchenko.777@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5541-4495>

³ Національний Науковий Центр «Інститут аграрної економіки»,
сектор інформаційного забезпечення наукових досліджень,
вул. Героїв Оборони 10, м. Київ,
03127, Україна,
тел.: +380 96 840 99 27
e-mail: sector_iae@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2271-3629>

Анотація. Метою даного дослідження є оцінка стану переробки сільськогосподарської продукції в цілому та агрохолдинговими структурами зокрема, визначення наслідків сировинної пастки, перешкод на шляху її розвитку та способів їх усунення. Дослідження проведено на основі аналізу і синтезу, емпіричного, абстрактно-логічного та екосистемного підходів, систематизації й узагальнення, статистичного і графічного методів. В результаті

*Статтю підготовлено в рамках виконання досліджень ННЦ «Інститут аграрної економіки» за темою: Організаційно-економічні механізми стимулювання євроінтеграційного розвитку підприємницької діяльності на селі, № ДР 0126U001770 на період 2026–2028 рр. Етап 2026 року – Теоретичне обґрунтування основ організаційно-економічних механізмів стимулювання євроінтеграційного розвитку підприємницької діяльності на селі.

розвідки було виявлено, що переробка продукції не стала пріоритетним видом діяльності для більшості агрохолдингів. Підтверджено правильність логіки урядового Закону № 4536 від 16 липня 2025 року про запровадження 10% експортного мита на сою та ріпак для торгових компаній, які не мали власних посівів цих культур. Спостерігалось збільшення частки посівних площ бобових культур серед малих виробників; переробка олійних культур у 2025/2026 МР знаходиться на найвищому рівні за останні роки; фермерські господарства не зазнали збитків, оскільки рентабельність сої становила 26,6%, а ріпаку – 25%, а сезонна ціна на внутрішньому ринку була конкурентною з експортною. Новизною стало визначення соціально-економічних та екологічних наслідків сировинної пастки, виявлення перешкод для виходу з неї та шляхів їх усунення. Серед них: заохочення вертикальної та горизонтальної інтеграції сільськогосподарських виробників, переробників сировини та торговельних мереж, створення кластерів сільськогосподарського виробництва, реанімація всіх видів співпраці між мікро-, малими та середніми фермами та з агрохолдингами; сприяння приватним інвестиціям в інноваційний розвиток харчових технологій, зокрема шляхом реалізації стратегії «Від ферми до виделки», екосистеми в агропродовольчому секторі тощо; підтримка та масштабування маркетингових ініціатив мікро-, малих та середніх підприємств для відкриття альтернативних шляхів доступу до ринків органічної, крафтової та нішевої харчової продукції. Отже, агрохолдингові структури можна віднести до трьох груп: перша – традиційно спеціалізується на переробці й експорті готової продукції рослинного і тваринного походження (70% і більше доходу); друга – змішаного типу, оскільки поєднує сировинний експорт із частковою переробкою сільськогосподарської продукції (від 15 до 35%); третя – займається суто експортом зернових і олійних культур (до 100% доходу).

Ключові слова: переробка сільськогосподарської продукції, агрохолдинги, експорт зернобобових культур, експортне мито, сировинна пастка, негативна синергія, європейська інтеграція.

Mogilynyi O.M.¹, Kravchenko S.A.², Gryshchenko O.Yu.³

PROCESSING OF AGRICULTURAL PRODUCTS BY AGRICULTURAL HOLDINGS: STATUS, OBSTACLES TO DEVELOPMENT AND WAYS TO OVERCOME THEM

¹ National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics",
Heroiv Oborony St., 10, Kyiv,
03127, Ukraine,
tel.: +380 67 398 99 53
e-mail: o.mogilnyi@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>

² National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics",
Heroiv Oborony St., 10, Kyiv,
03127, Ukraine,
tel.: +380 67 477 02 40
e-mail: sv.kravchenko.777@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5541-4495>

³ National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics",
Heroiv Oborony St., 10, Kyiv,
03127, Ukraine,
tel.: +380 96 840 99 27
e-mail: sector_iae@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2271-3629>

Abstract. The purpose of this study is to assess the state of agricultural product processing in general and by agro-holding structures in particular, to determine the consequences of the raw material trap, obstacles to its development, and ways to eliminate them. The study was conducted on the basis of analysis and synthesis, empirical, abstract-logical and ecosystem approaches, systematization and generalization, statistical and graphical methods. As a result of the investigation, it was found that product processing has not become a priority activity for most agroholdings. The correctness of the logic of the Government Law No. 4536 of July 16, 2025 on the introduction of a 10% export duty on soybeans and rapeseed for trading companies that did not have their own crops of these crops was confirmed. An increase in the share of sown areas of legumes among small producers was observed; oilseed processing in the 2025/2026 MY is at the highest level in recent years; farms did not suffer losses, since the profitability of soybeans was 26.6%, and rapeseed - 25%, and the seasonal price on the domestic market was competitive with the export price. The novelty was the determination of the socio-economic and environmental consequences of the raw material trap, the identification of obstacles to exiting it and ways to eliminate them. Among them: encouraging vertical and horizontal integration of agricultural producers, raw material processors and trade networks, the creation of clusters of agricultural production, the resuscitation of all types of cooperation between micro, small and medium-sized farms and with agricultural holdings; promoting private investments in the innovative development of food technologies, in particular through the implementation of the "Farm to Fork" strategy, ecosystems in the agri-food sector, etc.; supporting and scaling marketing initiatives of micro, small and medium-sized enterprises to open alternative ways of access to the markets of organic, craft and niche food products. Thus, agroholding structures can be classified into three groups: the first - traditionally specializing in the processing and export of finished products of plant and animal origin (70% or more of income); the second - of a mixed type, as it combines raw material exports with partial processing of agricultural products (from 15 to 35%); the third - is engaged exclusively in the export of grain and oilseed crops (up to 100% of income).

Keywords: processing of agricultural products, agroholdings, export of grain crops, export duty, raw material trap, negative synergy, European integration.

Вступ. У Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 р., схваленої у 2019 р. [9], визначено такі індикатори: трансформація товарної структури експорту від співвідношення 55% сировини / 34% продуктів первинної переробки / 11% готової продукції до 39% / 40% / 21% відповідно. Фактично за результатами 2025 року в структурі експорту агропромислового сектору до запланованого рівня маємо: сировини 45,4% (+5,6 в.п.); продуктів первинної переробки 37,2% (-2,8 в.п.), готової продукції 17,4% (-3,6 в.п.). Очевидно, що досягнення вказаних показників у 2026 р. залежить від адаптації аграріїв і переробників до форс мажорних обставин, спричинених російсько-українською війною. Вона одночасно як ускладнила виконання Стратегії, так і стала своєрідним тригером для прискорення переходу на виробництво продукції з більшою доданою вартістю.

Євроінтеграційною Стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року також передбачено перехід галузі від експорту сировини до її максимальної глибокої переробки на місцях (завдання 1, стратегічна ціль 6). Для досягнення очікуваних результатів частка капітальних інвестицій у 2027–2030 рр. у нематеріальні активи в сільському господарстві і виробництві харчових продуктів у загальному обсязі має становити – 5%, але не нижче середньої по економіці (у 2025 р. цей показник дорівнював 1,8%) [10].

Інвестиційні форуми, що відбулися в Лугано-2022, Лондоні-2023, Берліні-2024, Римі-2025 та Гданську-2026, присвячувалися повоєнному відновленню України, в яких задекларовано перехід аграрного сектору від рентно-сировинної моделі на високотехнологічний розвиток. Більше того, у Мінекономіки України заявили, що в перший рік повномасштабної російської агресії пройдено точку неповернення до

сировинної аграрної економіки і вже маємо продовольчу модель розвитку. Оскільки активно розвиваються експорт молочної продукції (сухе молоко, вершки, сири, масло вершкове), виробництво м'яса, а також відновлюваних джерел енергії (біоетанол, біогаз, біометан тощо), збільшено й переробку зернових культур [15].

На п'ятий рік війни у цьому відомстві переконані, що саме переробка має стати стрижневим фактором розвитку, адже масштаб сільськогосподарського виробництва в країні має фізичні обмеження, зумовлені земельними і водними ресурсами, агрокліматичними змінами та необхідністю дотриманням науково-обґрунтованої структури посівних площ. Звідси країна «повинна заходити на європейський ринок не як сировинний постачальник, а як повноцінний партнер у переробці, біоенергетиці та харчовій промисловості» [1]. На нашу думку, це значний прорив в політико-економічному мисленні високопосадовців, які раніше дотримувалися архаїчних поглядів, вихваляючись гаслами на кшталт: «Зерно – це українська нафта та газ!».

Незважаючи на низку стратегій, щорічні інвестиційні форуми і зміни риторики державних чиновників, агропромисловий сектор упродовж більш ніж 3-х десятиліть все глибше сповзає в сировинну пастку. За даними Держстату, вся переробна промисловість у структурі ВВП займає менше 8,8% (2025), хоча до масштабних реформ у 2001 р. цей показник був майже удвічі більшим і дорівнював 16,3%. Середня частка валової доданої вартості за витратами виробництва у випуску сільського, лісового та рибного господарства за 2011–2025 рр. становила майже 42%. Проте її потрібно скоригувати в сторону зменшення з урахуванням вартості імпорту засобів виробництва. У структурі собівартості рослинницької продукції на матеріальні витрати (паливо, насіння, добрива, засоби захисту рослин та ін.) та оплату послуг у 2018–2024 рр. припадало від 81,4 (2018) до 76,9% (2020). Більшість засобів виробництва підприємствами завезено із-за кордону й підтримує економіку країн-імпортерів. До того ж експорт тонни готової харчової продукції у 4–5 разів дає більше валютної виручки і підвищує економічну продуктивність ресурсів, порівняно з реалізацією сировини.

На міжнародних ринках Україну історично сприймають винятково як імпортера засобів сільськогосподарського виробництва і експортера сировини, або «житницю Європи і світу». На думку Альфонса Бальманна – директора та керівника проєктів розвитку підприємств і структур в аграрній галузі Інституту аграрного розвитку імені Лейбниця [7], Україна важливий виробник зернових, олійних і білкових культур. Це й надалі дасть змогу українцям успішно вести бізнес з переробними підприємствами держав-членів ЄС.

Отже, на шляху до повноправного членства в Євросоюзі аграрний сектор економіки опинився в точці біфукації інтересів зарубіжних контрагентів: переробні підприємства згодні на сільськогосподарську продукцію з України, а сімейні ферми та їхні асоціації категорично вимагають всіляких обмежень, регулярно проводять протестні акції, запроваджують односторонні ембарго на імпорт критично важливих зернових (кукурудза, пшениця, ячмінь) і деяких олійних культур (насіння ріпаку), що підживлюються все жорсткішими екологічними й кліматичними вимогами в рамках Спільної аграрної політики (САП).

Гайдуцький П.І. [2] висвітлив передумови, практичні результати та ефективність аграрної реформи в Україні за 1994–2005 рр., становлення корпоративних структур агрохолінгового типу, занепад агропромислової інтеграції та зменшення обсягів переробки сільськогосподарської продукції. Колесник Т.В., Бондарчук С.В. [3] обґрунтували перехід до індустріально-переробного типу економіки як стратегічний імператив України в контексті євроінтеграції та післявоєнного відновлення. Запропоновано механізм інтеграції FinTech-інструментів у систему кредитування, що

дозволяє автоматизувати оцінку ризиків та забезпечити прозорість ланцюгів вартості згідно зі стратегією «Від лану до столу».

Кравченко С. А., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. [18] обґрунтували теоретико-методологічні засади щодо розвитку інтеграційних структур в аграрному секторі економіки в екстремальних умовах, виявлені можливості та перспективи розвитку глибокої переробки сільськогосподарської сировини. З'ясовано, що одним з пріоритетних напрямів аграрної політики має бути розвиток інтегрованих формувань агрохолдингового типу та кооперативних організацій. Лупенко Ю.О., Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. та ін. [17] визначили особливості організації і результативність діяльності агрохолдингових структур в умовах воєнного часу, окреслено пріоритетні завдання щодо збільшення рівня переробки сільськогосподарської сировини у контексті перспектив на шляху відновлення аграрного сектору економіки. Паска І.М., Свиноус І.В., Артимонова І.В. та ін. [6] визначили конкурентні переваги України у виробництві продукції з високою доданою вартістю і запропонували еколого-економічний підхід до формування стратегії розвитку аграрного експорту з фокусом на сталий розвиток, цифрову трансформацію та просування вітчизняної продукції з доданою вартістю на глобальних ринках.

Ходаківська О.В., Могильний О.М. [19] довели необхідність у розробленні організаційно-економічного механізму, спрямованого на збалансування інтересів усіх учасників аграрних відносин: селян – власників угідь, сімейних фермерських господарств, середніх та великих підприємств, суб'єктів харчової промисловості і держави для формування сучасного агропромислового виробництва. Шубравська О.В. [16] дослідила теоретичні засади глобальної спеціалізації, сформованих концепціями міжнародної торгівлі абсолютних і порівняльних переваг, альтернативних витрат тощо. Авторкою запропоновано розширити асортимент сільськогосподарської продукції і географію країн-імпортерів, активізувати залучення вітчизняних виробників до глобальних ланцюгів створення доданої вартості, а також підвищувати частку експорту продукцією поглибленої переробки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну публікаційну активність з питань виходу із сировинної пастки України, в яку завели агрохолдингові структури, залишається недостатньо дослідженими шляхи виходу з неї в умовах війни і повоєнного відновлення економіки та ризиків щодо стресостійкості аграрного сектору, пов'язаних з європейською інтеграцією. Розв'язанню цих проблем присвячене наше дослідження.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є оцінка стану переробки сільськогосподарської продукції в цілому та агрохолдинговими структурами зокрема, визначення наслідків сировинної пастки, перешкод на шляху її розвитку та способів їх усунення.

На основі статистичного і графічного методу висвітлено динаміку структури експорту продукції товарних груп 1-24 УКТЗЕД та участь в переробці сільгосппродукції агрохолдинговими структурами; з використанням аналізу і синтезу, систематизації та узагальнення розкрито причини сировинної пастки та її наслідки для соціально-економічного й екологічного стану України; екосистемний підхід дав можливість визначити шляхи подолання сировинної залежності аграрного сектору економіки та збільшення обсягів переробки в умовах євроінтеграції; емпіричний аналіз та абстрактно-логічний метод сприяли формулюванню проміжних і прикінцевих висновків, визначити перспективи подальших розвідок на шляху агроіндустріального розвитку.

Результати. За роки реформ аграрний устрій України зазнав радикальних трансформацій у сфері формуванні відносин власності на фактори виробництва і його

результати, що, крім позитивних наслідків, проявилися також негативними процесами, в т. ч. структурного характеру. Зокрема вартісне співвідношення продукції рослинництва і тваринництва (у постійних цінах 2021 року) у 2025 р. становило 79,1 до 19,9% проти 51,8 до 48,5% у 1990 р., або майже 50/50. Це призвело до масштабних внутрішньогалузевих і макроекономічних перекосів: від розширення в рази площ під високомаржинальними культурами за рахунок кормових, овочевих та нішевих культур (льон, конопля, хміль), до сировинної структури експорту і критичну залежність платіжного балансу країни від волатильності зовнішніх сировинних ринків (табл. 1).

Таблиця 1

Урожай зернових та олійних культур у господарствах усіх категорій та їх експорт за 2021–2025 рр.*

Table 1

Grain and oilseed crop harvests in farms of all categories and their exports for 2021–2025*

Культури	2021	2022	2023	2024	2025	2025/2021
Валові збори, тис. т						
Кукурудза	42110	26187	31030	26864	30881	73,3%
Пшениця	31369	19907	20856	21640	23344	74,4
Ячмінь	4856	2663	2489	2476	5196	107,0
Насіння соняшнику	16392	11329	12760	10955	10240	62,5
Соеві боби	3493	3444	4743	6635	4982	142,6
Насіння ріпаку	2939	3318	4184	3591	3212	109,3
Експорт, тис. т						
Кукурудза	24676	24978	26367	29624	17964	72,8
Пшениця	20073	11218	16152	20665	13619	67,8
Ячмінь	5656	2142	2162	3377	1591	28,1
Насіння соняшнику	79	2754	797	213	62	78,3
Соеві боби	1098	1994	3490	3430	3418	311,3
Насіння ріпаку	2671	3115	3027	3880	1680	62,9
Частка обсягів експорту до валових зборів, %						
Кукурудза	58,6	95,4	85,0	110,3	58,2	-0,4 в.п.
Пшениця	64	56,4	77,4	95,5	58,3	-5,7
Ячмінь	116,5	80,4	86,9	136,4	30,6	-85,9
Насіння соняшнику	0,5	24,3	6,2	1,9	0,6	+0,1
Соеві боби	31,4	57,9	73,6	51,7	68,6	+37,2
Насіння ріпаку	90,9	93,9	72,3	108,0	52,3	-38,6

Джерело: сформовано на основі джерел [12].

Порівняно з довоєнним 2021 роком валове виробництво експортно орієнтованих зернових культур зменшилося (крім ячменю) внаслідок втрати 15% посівних площ сільгосппідприємствами (із 20,2 до 17,2 млн га у 2025 р.) та зменшення урожайності майже на 10% (з 58,3 до 52,5 ц/га у 2025 р.). Щодо олійних культур, то ситуація не така однозначна. Валові збри насіння соняшнику зменшилися майже на 40%, а виробництво соєвих бобів, навпаки, збільшилося на 42,6%, насіння ріпаку – на 9,3 відсотка. Відповідно це позначилося на показниках експорту цих культур і їхній частці у валових зборах (у 2021 і 2024 р. перевищують валові збори завдяки реалізації залишків попередніх років). Така ситуація пов'язана з руйнуванням портової логістики, сплеском тарифів на залізничні перевезення та низкою зовнішніх чинників. Довідково: За даними Української зернової асоціації (УЗА), перехідні запаси зернових та олійних

культур на 2025/2026 сезон збільшилися майже удвічі і склали 13 млн т проти 7 млн т в 2024/2025 МР.

У середньому за 2021–2025 рр. частка експорту зернових культур до валового виробництва перевищувала 80%, тоді як соєвих бобів майже 60%, насіння ріпаку – понад 80 відсотків. Дворазове падіння вивозу цієї культури, попри незначне зменшення валових зборів, сталося в 2025 р. (до 52,3% проти 108% у 2024 р.). Для досягнення мети цього дослідження, принципово важливим є з'ясування наслідків від уведення 10% вивізного мита на експорт соєвих бобів і насіння ріпаку починаючи з 2025 року для компаній, що не мали власних посівів, чи не змогли підтвердити походження урожаєм цих культур минулих періодів.

Як і було передбачувано логікою урядового Закону № 4536 від 16.07.2025 р. [8] у 2025/2026 МР ринок у сегменті бобових культур відреагував позитивно для економіки України. За даними Держстату і Держмитслужби України [12], соєвих бобів експортовано 2,7 млн т, або на 1,3 млн т менше порівняно з попереднім сезоном. При врожаї майже 5 млн т рівень переробки всередині країни орієнтовно становив 46% (2024/2025 МР – 40% (+4 в.п.). Насіння ріпаку експортовано 1,9 млн т, що також менше на 1,24 млн т при виробництві 3,2 млн т, з рівнем переробки 41% (2024/2025 МР – 13% (+28 в.п.). Крім 10% підвищення вивізного мита для трейдерів, що не мали власного виробництва соєвих бобів і насіння ріпаку, падіння обсягів експорту також викликано зменшенням валових зборів соєвих бобів на 25,3% і насіння ріпаку на 10,9%.

Загалом більшість доводів аграрних асоціацій, про які йшлося у зверненні до Президента України, з вимогою застосувати право вето на вказаний закон не справилися [5]. Зокрема: а) відбулося хоч і незначне, але збільшення частки посівних площ бобових культур у фермерів і господарств населення; б) переробка олійних культур наразі перебуває на максимальному рівні за останні роки; в) не зазнали збитків фермерські господарства, адже рентабельність сої становила 26,6%, а ріпаку – 25%. Сезонна ціна внутрішньому ринку на соєві боби і насіння ріпаку була конкурентною з експортною – 16602 і 16263 грн/т та 2096 і 21991 грн/т відповідно. Щодо тінювих товарно-грошових схем у цьому сегменті, то, за експертним оцінками, вони тримаються на стабільно високому рівні, а уведення 10% експортного мита мало б дещо поліпшити ситуацію.

Варто нагадати, що хрестоматійним прикладом прагматичного державного втручання у зовнішню торгівлю підприємств стало підвищення вивізного мита на насіння соняшнику з 10 до 23% у 1999 р., що діяло більше 10 років (зі зниженням у липні 2011 р. – до 17%, після вступу України до СОТ, та щороку на відсоток – до 10%). Хоча вивізне мито повернуто до початкових значень, але за цей період (2000–2025 рр.) валове виробництво соняшника, незважаючи на суттєве падіння до 10,24 млн т., або на 62,5%, зросло в 3 рази, обсяги його переробки – в 3,9, експорт олії та макухи – в 7,5 і 11,8 рази відповідно [13]. Аномальним став 2022 р., коли насіння соняшнику експортовано майже в 35 разів більше порівняно з попереднім роком, а частка експорту до валового збору становила 24,3%. Основними імпортерами стали три країни: Болгарія (969,33 тис. тонн (35,2% від загального обсягу експорту), Румунія (604,33 (21,9%) і Туреччина (528,88 (19,2%). Сумарно вони забезпечили Україні 70,6% експортної виручки від соняшникового насіння. Такий сплеск відбувся через блокаду морських портів, критичне падіння внутрішнього попиту і неможливість переробки рекордного врожаю 2021 р. (16,4 млн т.) та перехідних запасів минулих років (5,8 млн т.) всередині країни, адже окремі оліє-екстракційні заводи було призупинено. У подальшому ситуація дещо стабілізувалася і майже весь урожай переробляється на внутрішньому ринку, хоча і в менших обсягах.

Незважаючи на втрати під час війни Україна утримує лідируючі позиції в світовому експорті соняшникової олії та макухи, зокрема, у 2024/2025 МР – 35,6% і 40,2% відповідно. Хоча й тут для подовження маркетингового ланцюга держава має зробити ще один крок, оскільки олія експортується переважно як напівфабрикат (наливом в цистернах), яку імпортери додатково фільтрують, розливають у пляшки й реалізують із значною доданою вартістю під власними торговими марками. Україна може повторити соняшковий досвід, запровадивши 20% експортне мито соєві боби і насіння ріпаку для товаровиробників у реалізації яких експорт перевищує 30% від валового виробництва.

Динаміка структури експорту товарів групи 1–24 УКТЗЕД за період 2001–2025 рр. підтвердила, що з 2015 р. підприємства агрохолдингового типу суттєво наростили експорт продукції рослинного походження з максимальним значенням у 2022 р. – 57,6% (рис. 1). Вперше у 2025 р. відбулося відносне падіння до 45,4%, або на 9 в.п. порівняно з попереднім роком. Це пояснюється відмовою Євросоюзу від автономних торговельних заходів (АТЗ), що діяли з 2022 по травень 2025 р., і запровадженням оновленої системи тарифних квот (TRQ) на агропродовольчу продукцію. Фактично до 2028 р. товарообіг регулюється оновленою Угодою про зону вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом. Встановлені безмитні квоти в рази менші проти обсягів експорту у 2024 році. Наприклад, було експортовано: кукурудзи 13,7 млн т, пшениці – 6,3, насіння ріпаку – 3,9 млн т, а діючі квоти у 2025 р. становили 1,0; 1,3; і 1,6 млн т відповідно. Як бачимо, через те, що у 2025 р. скоротилися обсяги експорту продукції рослинного походження, частка жирів та олій зросла на 5 в.п., готових харчових продуктів – на 2,2 в.п.

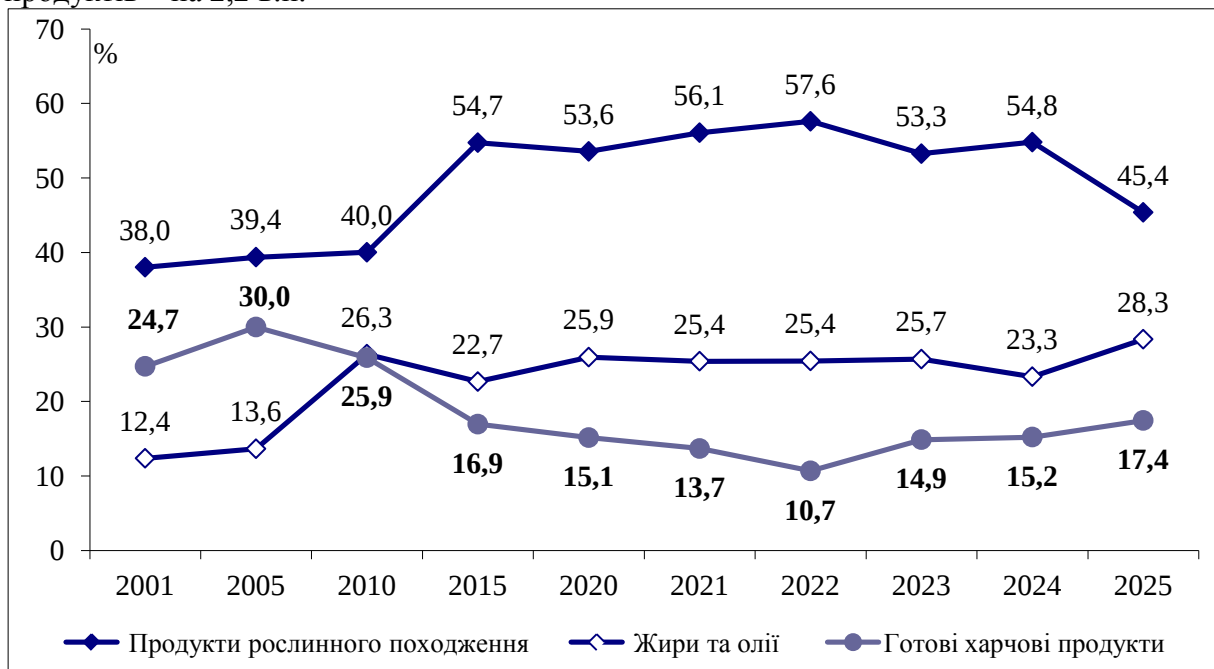

Рис. 1. Частка у загальному експорті товарів групи 1-24 УКТЗЕД, %
 Fig. 1. Share in total exports of goods of groups 1-24 of the UKT Foreign Economic Activity, %

Джерело: сформовано на основі джерел [12].

На нашу думку, додатковим методичним інструментом для вирішення поставлених завдань цього дослідження є з'ясування динаміки співвідношення ВДВ харчової промисловості до виробництва продукції сільського господарства (рис. 2). Адже вони синхронізовані з даними див. рис. 1. У 2005 і 2010 рр. експорт сировинної

продукції рослинного походження в структурі товарів групи 1-24 УКТ ЗЕД був на мінімальній позначці 40%. У ці ж роки співвідношення ВДВ харчової промисловості до виробництва продукції сільського господарства, навпаки, було максимальним – 21,9 і 22,3% відповідно. Починаючи з 2022 р. розпочата висхідна тенденція цього показника із середніми темпами приросту понад відсотковий пункт. Причиною стали обмеження пропускну здатності логістичної інфраструктури та інші чинники воюючої країни. Отже, за 2022–2025 рр., у структурі експорту агропродовольчої продукції, обіцяного топ посадовцями Мінекономіки України технологічного прориву щодо переходу на «продовольчу модель розвитку» не відбулося. Навпаки, маємо просідання цього показника у 2024 р. проти 2010 р. – на 4,2 відсоткових пункта.

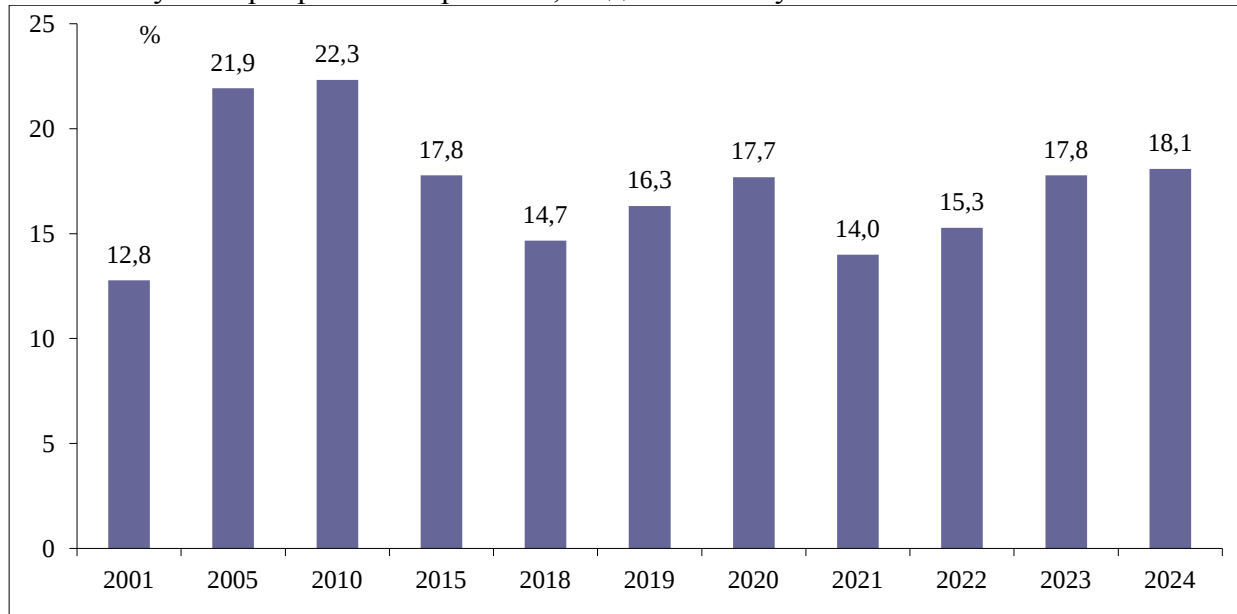

Рис. 2. Співвідношення ВДВ харчової промисловості до виробництва продукції сільського господарства (у фактичних цінах), %

Fig. 2. Ratio of GVA of the food industry to agricultural production (in actual prices), %

Джерело: сформовано авторами на основі [12].

Збільшення частки харчової промисловості у 2021–2024 рр. до виробництва аграрної галузі також віддзеркалює спадну динаміку частки експорту рослинницької продукції (рис. 1). Станом на 2026 рік, земельний банк компаній із ТОП-100 становить майже 5,3 млн га, або 23% всіх посівних площ України, які оцінюються у 23 млн гектарів. Понад 600 тис. га земель агрохолдингів цієї категорії перебувають в окупації. Найбільші втрати через понесли «Укрлендфармінг», «Агротон» і HarvEast [14].

Розглянемо стан переробки сільськогосподарської сировини (табл. 2) та її частку в доході українських агрохолдингів за підсумками фінансового звітного періоду. Довідково: У більшості організацій фінансовий рік збігається з маркетинговим роком (з 1 липня по 30 червня), деякі інші звітують за календарний рік. Як свідчать дані, дві вертикально інтегровані компанії (МХП і Укрпрмінвест) традиційно є лідерами на продовольчому ринку. У структурі їхньої виручки (виторгу) на переробку припадає 71 і 74% відповідно. Із значним відставанням у своєрідному рейтингу розмістилися: Укрлендфармінг (33%), Астарта (24%) і Кернел (до 20%). У решти 6 компаній інформація у відкритому доступі відсутня або переробки не мають.

Таблиця 2

Переробка сільськогосподарської продукції агрохолдинговими структурами із площею угідь 100 тис. га і більше, 2025 рік

Table 2

Processing of agricultural products by agricultural holding structures with a land area of 100 thousand hectares or more, 2025

Агрохолдинг	Площа с/г угідь, тис. га	Частка надходжень від переробки	Продукція
Кернел	363,0	~15–20% доходу	соняшникова, ріпакова і соєва олія, макуха
МХП	360,0	71% у структурі виручки	комбікорми з кукурудзи, соєва олія, макуха, переробка птиці
Укрлендфармінг	330,0	~ 33% доходу	сухі яєчні продукти, м'ясні продукти, напівфабрикати/шкіряне виробництво
Агропродсперіс	290,0	менше 1–2% доходу	олійна продукція
Астарта	212	24% доходу	цукрове виробництво, соєва олія, макуха
Контінентал	195,0	дані відсутні	–
ТОВ «Епіцентр Агро»	168,0	дані відсутні	соняшникова, ріпакова і соєва олія, макуха
ТОВ «Аграрні системні технології»	150,0	дані відсутні	соняшникова олія
Industrial Milk Company S.A.	116,0	–	переробки не має
Агротон	110,0	–	переробки не має
Укрпрмінвест	108,0	74% виторгу	цукор, пшеничне борошно
Агрейн	100,0	–	переробки не має

Джерело: згенеровано за допомогою ШІ через Google-пошук з посиланням на сайти компаній та інтернет-портали, що спеціалізуються на аграрному бізнесі.

Дані щодо участі в переробці аграрної сировини агрохолдинговими компаніями свідчить про відсутність цільової довгострокової державної політики щодо розвитку підприємств харчової індустрії. На думку представників аграрних компаній та банківського сектору, що прозвучала під час конференції Grain Ukraine 2026, стримують інвестиції у переробку: «Відсутність проектного фінансування, дорогі кредити та нерозв'язане питання страхування воєнних ризиків» [11].

Негативний вплив домінуючої сировинної структури аграрного експорту на соціально-економічний та екологічний стан України є багатоаспектним і непрямолінійним. У нашому випадку далі покладатися на концепцію економічного детермінізму, запропоновану німецьким філософом, політекономом і соціологом Карлом Марксом, не можемо, адже перебуваємо в умовах постійної турбулентності процесів та екстраординарної невизначеності (війни, пандемії, техногенні катастрофи та ін.). І все ж нами запропоновано дещо спрощений, підтверджений вітчизняним 35-річним досвідом, трансмісійний механізм щодо нинішніх реалій. Зокрема ідеться про такі наслідки рентно-сировинної економіки: а) агрохолдингізація сільського господарства, б) «бізнес» на державному бюджеті, в) викривлення конкуренції на внутрішніх ринках засобів виробництва, аграрної сировини і продовольства, г)

деіндустріалізація економіки, д) макроекономічні диспропорції, е) імпортозалежність від високотехнологічних товарів широкого вжитку, ж) незатребуваність звершень аграрної науки й освіти, з) втеча людського капіталу, відсутність перспектив для молоді тощо. У кінцевому підсумку, були упущені можливості за життя одного покоління здійснити перехід від первинного до вторинного й третинного секторів економіки та пробитися в когорті середньо розвинених країн за рівнем і якістю життя [4].

Негативна синергія перелічених чинників, а також багаторічна імітація реформ за кошти міжнародних фінансових організацій, сировинна пастка в умовах тривалої війни стає дедалі небезпечнішою з перспективою затягтися в петлю бідності домогосподарств, все більшій нерівності в доходах і майні, нестабільній суспільно-політичній ситуації та інших критично важливих соціально-економічних маркерах сталого розвитку.

На нашу думку, Україні необхідно використати протидію сировинному експорту з боку держав-членів Євросоюзу і перейти до конкретних дій, втіливши наміри, спрямовані на збільшення обсягів переробки сільськогосподарської сировини не лише в численних деклараціях, а в проектне фінансування, реально працюючий механізм державо-приватного партнерства із значними інвестиціями, доступне кредитування, розширення функції Експортно-кредитного агентства, стимулювання до участі підприємств у міжнародних ланцюгах доданої вартості, завоювання нових ринків збуту харчової продукції кінцевого споживання під українськими брендами тощо.

Серед основних складників у екосистемі харчової індустрії також мають бути:

- ✓ заохочення до вертикальної та горизонтальної інтеграції аграрних підприємств, переробників сировини та торговельних мереж на взаємовигідних умовах;
- ✓ створення агровиробничих кластерів, реанімація всіх видів кооперації серед мікро-, малих і середніх фермерських господарств та з агрохолдингами;
- ✓ посилення дієвості контролю за якістю харчової продукції, запровадження механізму невідворотності покарання за її фальшування та несанкціоноване ввезення на митну територію України;
- ✓ сприяння приватним інвестиціям в інноваційний розвиток харчових технологій, стимулювання розвитку виробничої інфраструктури суміжних галузей переробки сільськогосподарської сировини, у т. ч. реалізуючи стратегію «Від ферми до виделки», екосистему в *agri-food*-секторі та ін;
- ✓ спрощення умов і дозволів на будівництво складських приміщень у сільській місцевості, забезпечення їх електро-, газо-, водопостачанням та під'їзними дорогами, розширення наземних логістичних шляхів для експорту продукції;
- ✓ ухвалення законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту від недобросовісних торговельних практик у відносинах між сторонами договорів поставки сільськогосподарської продукції і харчових продуктів» (реєстр. номер 6068-д/П від 17.12.2025) та механізму його реалізації щодо розподілу доданої вартості на всьому харчовому ланцюгу, граничні терміни розрахунків за поставлені товари в супермаркети тощо;
- ✓ підтримання й масштабування маркетингових ініціатив мікро-, малих і середніх підприємств щодо відкриття альтернативних шляхів доступу до ринків органічної, крафтової й нішевої харчової продукції з використанням дистанційних форм торгівлі, веб-ресурсів місцевих громад, інтернет-порталів, інформаційної та рекламної підтримки тощо [4].

Висновки. Таким чином, в процесі дослідження встановлено, що агрохолдинги із розміром сільськогосподарських угідь 100 тис. га і більше щодо спеціалізації на експорті агропродовольства можна віднести до трьох груп: перша – традиційно здійснює переробку й експорт на основі продукції рослинного і тваринного

походження (70% і більше доходу); друга – змішаного типу, оскільки поєднує сировинний експорт із частковою переробкою сільськогосподарської продукції (від 15 до 35%); третя – займається суто експортом зернових і олійних культур (до 100% доходу). Переробка аграрної сировини не стала пріоритетним напрямом для агрохолдингів, незважаючи на ухвалення низки державних стратегій та проведення міжнародних інвестиційних форумів.

Причиною сировинної пастки України стали помилки аграрної політики на початку 2000-х рр. і недалекоглядна модель регулювання аграрного виробництва в цілому. Створивши своєрідний внутрішній офшор в сільському господарстві для залучення непрофільного капіталу, заінтересувавши земельною й бюрократичною рентами, надаючи різні бюджетно-податкові преференції для виходу недореформованих підприємств із системної кризи (списання боргів, запровадження єдиного податку 4 групи, передача об'єктів соціальної інфраструктури на баланс місцевих органів влади та ін.), своєчасно не було задіяно механізм наступної фази технологічного переходу від первинного до вторинного і третинного секторів економіки. А саме, застосування «пряника і кнута» для агрохолдингів з метою вкладення надвисоких рентних прибутків у переробку аграрної сировини з обов'язковою орієнтацією на зовнішні ринки. Хоча й маємо досвід Радянського Союзу. Держава, інвестуючи в розвиток колгоспів і радгоспів, адміністративно-примусовими заходами вилучала їхні ресурси на індустріалізацію промисловості, електрифікацію країни, мілітаризацію економіки, освоєння космосу, експорту соціалістичних ідей в країни Азії і Африки тощо. В історії перехідних економік азійських тигрів також не мало прикладів, коли валютні надходження, отримані від експорту сировинної продукції, ставали драйверами інноваційного розвитку національних галузей промисловості, нових видів економічної діяльності з приростаючою доданою вартістю та підвищення добробуту населення.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі мають бути пов'язані з суперечливими процесами на шляху євроінтеграції аграрного сектору економіки. Під час набуття повноправного членства в цьому політико-економічному блоці стрижневою метою має бути реалізація національних інтересів як глобального виробника харчових продуктів, шляхом інвестування в розвиток підприємств переробної галузі. Україна трансформує спротив фермерських організацій Євросоюзу щодо інтеграції аграрного сектору економіки як сировинного придатка у вагому конкурентну перевагу на внутрішньому і зовнішньому ринках.

1. Вітчизняні аграрії вивозять до 43% агроекспорту як сировину. Ukranews.com. Official web-site. URL: <https://ukranews.com/ua/news/1156218> (дата звернення: 15.07.2026).
2. Гайдучий П. І. Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні. Київ: ДКС Центр, 2020. 544 с., URL: https://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/agreku.pdf (дата звернення: 19.07.2026).
3. Колесник Т. В., Бондарчук С. В. Імплементация европейского досвіду розвитку регіональної переробної промисловості. *Економіка та суспільство*, 2026. Вип. 84. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-150>.
4. Могильний О. М. Аграрний сектор України: сировинна пастка. Монографія. Частина II. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2024. 332 с. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/dd41030f-4cea-4f78-a4fc-663d52ac738c/content> (дата звернення: 20.07.2026).
5. Могильний О. М., Юрій Т. П., Грищенко О. Ю. Сировинна соєво-ріпакова пастка: стан ринку, наслідки експорту та інноваційний вихід із ситуації. *Агросвіт*. 2025. № 18. С. 4–15. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.18.4>.
6. Паска І. М., Свиноус І. В., Артимонова І. В., Бартків Л. Г., Тимошенко О. В. Експорт аграрної продукції з високою доданою вартістю: можливості та ризики для українських виробників. *Агросвіт*. 2025. № 16. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.16.40>.

7. Писанська Н. Потенціал аграрного сектору України величезний і далеко не вичерпаний. Radiosvoboda.org. Official web-site. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26831986.html> (дата звернення 07.07.2026).
8. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України у зв'язку з прийняттям Закону України № 13157 від 07.04.2025 «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення». База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2846351> (дата звернення: 13.06.2026).
9. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 588 від 10.07.2019 р. Документ 588-2019-р чинний. Поточна редакція від 12.05.2023 р. Підстава - 428-2023-р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.07.2026).
10. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від № 1163 від 15.11.2024 р. Документ 1163-2024-р чинний. Поточна редакція від 22.05.2026 р. Підстава - 635-2026-п. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.07.2026).
11. Родак Н. Агробізнес готовий інвестувати в переробку, але впирається у брак «довгих» грошей – учасники ринку. Latifundist.com. Official web-site. URL: <https://latifundist.com/novosti/70404-agrobiznes-gotovij-investuvati-v-pererobku-ale-vpirayetsya-u-brak-dovgih-groshej--uchasniki-rinku> (дата звернення: 09.06.2026).
12. Сільське господарство України. Рослинництво України. Зовнішня торгівля товарами. Ukrstat.gov.ua. Official web-site. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.06.2026).
13. Статистичний щорічник України. Ukrstat.gov.ua. Official web-site. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.06.2026).
14. Ткаченко Є. Понад 600 тис. га земель агрохолдингів із ТОП-100 перебувають в окупації. Три найбільш постраждали компанії з дослідження Latifundist і Forbes. Latifundist.com. Official web-site. URL: <https://latifundist.com/novosti/69628-ponad-600-tis-ga-zemel-agroholdingiv-iz-top-100-perebuvaють-v-okupatsiyi-tri-najbilsh-postrazhdali-kompaniyi-z-doslidzhennya-latifundist-i-forbes> (дата звернення: 27.05.26).
15. У Мінагрополітики вважають, що Україна пройшла точку неповернення до сировинної економіки. Дзеркало тижня. 13 вересня 2022 року. Zn.ua. Official web-site. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/u-minahropolitiki-vvazhajut-shcho-ukrajina-perejshla-vid-sirovinnoji-modeli-ekonomiki-do-prodovolchoji.html> (дата звернення: 15.06.2026).
16. Шубравська О. В. Специалізація агропродовольчого експорту України: тенденції, драйвери, перспективи. *Економіка України*, 2021. № 4(713). С. 51–68. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.04.051>.
17. Формування та функціонування інтегрованих структур в аграрному секторі економіки України на засадах сталого розвитку сільських територій / [Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк, М. Й. Малік та ін.]; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2022. 52 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1cPij70fLbcl1LVLCFS7wnStXwcc2N2c/view?usp=share_link (дата звернення: 13.06.2026).
18. Kravchenko, S., Malik, M., & Shpykuliak, O. Development of integration structures in the agricultural sector of the economy in wartime conditions. *Ekonomika APK*. 2025. № 32(2). P.10–27. <https://doi.org/10.32317/ekon.apk/2.2025.10>.
19. Khodakivska, O., Mohylnyi, O. The Modern State Agricultural Policy of Ukrainian: problems of countries with transition economy. *Public Policy and Administration*, 2018. №17(4). P. 52–538. <https://doi.org/10.13165/VPA-18-17-4-03> (дата звернення: 13.06.2026).

References

1. "Domestic farmers export up to 43% of agricultural exports as raw materials." *Ukrainews.com*, ukrainews.com/ua/news/1156218. Accessed 15 Jul. 2026.
2. Haidutsky, P. I. L. D. *Kuchma's Agrarian Reform in Ukraine*. DKS Center, 2020, library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/agreku.pdf. Accessed 19 Jul. 2026.
3. Kolesnyk, T. V., and S. V. Bondarchuk. "Implementation of European experience in the development of regional processing industry." *Economy and Society*, issue 84, 2026, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-150>.
4. Mohylnyi, O. M. *Agrarian sector of Ukraine: raw material trap. Monograph*. Part II. NNC "IAE", 2024, repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/dd41030f-4cea-4f78-a4fc-663d52ac738c/content. Accessed 20 Jul. 2026.

5. Mohylny, O. M., Yuriy, T. P., and O. Yu. Hryshchenko. "Raw soybean-rape seed trap: market situation, export consequences and innovative way out of the situation." *Agrosvit*, no. 18, 2025, pp. 4–15, <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.18.4>.
6. Paska I. M., et al. "Export of agricultural products with high added value: opportunities and risks for Ukrainian producers." *Agrosvit*, no. 16, 2025, <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.16.40>.
7. "Pysanska, N. The potential of Ukraine's agricultural sector is huge and far from exhausted." *Radiosvoboda.org*, www.radiosvoboda.org/a/26831986.html. Accessed 07 Jul. 2026.
8. On Integrated Prevention and Control of Industrial Pollution. Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine in Connection with the Adoption of the Law of Ukraine No. 13157 dated 07.04.2025. *Database "Legislation of Ukraine"*, itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2846351. Accessed 13 Jun. 2026.
9. On approval of the Strategy for the Development of Exports of Agricultural Products, Food and Processing Industries of Ukraine for the Period Until 2026: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 588 dated July 10, 2019. Document 588-2019-r is in force. Current version dated May 12, 2023. Basis - 428-2023-r. *Database "Legislation of Ukraine"*, zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text. Accessed 20 Jul. 2026.
10. On approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025-2027: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1163 dated 11/15/2024. Document 1163-2024-r is in force. Current version dated 05/22/2026. Basis - 635-2026-p. *Database "Legislation of Ukraine"*, zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text. Accessed 19 Jul. 2026.
11. "Rodak, N. Agribusiness is ready to invest in processing, but is hampered by a lack of "long" money - market participants." *Latifundist.com*, latifundist.com/novosti/70404-agrobiznes-gotovij-investuvati-v-pererobku-ale-vpirayetsya-u-brak-dovgih-groshej--uchasniki-rinku. Accessed 09 Jul. 2026.
12. "Agriculture of Ukraine. Crop production of Ukraine. Foreign trade in goods." *Ukrstat.gov.ua*, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 09 Jun. 2026.
13. "Statistical Yearbook of Ukraine." *Ukrstat.gov.ua*, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 09 Jun. 2026.
14. "Tkachenko, E. Over 600 thousand hectares of land of agricultural holdings from the TOP-100 are under occupation. The three most affected companies according to the Latifundist and Forbes study." *Latifundist.com*, latifundist.com/novosti/69628-ponad-600-tis-ga-zemel-agroholdingiv-iz-top-100-perebuvayut-v-okupatsiyi-tri-najbilsh-postrazhdali-kompaniyi-z-doslidzhennya-latifundist-i-forbes. Accessed 27 May. 2026.
15. "The Ministry of Agrarian Policy believes that Ukraine has passed the point of no return to the raw material economy." *Zn.ua*, zn.ua/ukr/ECONOMICS/u-minahropolitiki-vvazhajut-shcho-ukrajina-perejshla-vid-sirovinnoji-modeli-ekonomiki-do-prodovolchoji.html. Accessed 15 Jun. 2026.
16. Shubravskaya, O. V. "Specialization of Ukraine's agri-food exports: trends, drivers, prospects." *Economy of Ukraine*, 2021. vol. 713, no. 4, 2021, pp. 51–68, <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.04.051>.
17. *Formation and functioning of integrated structures in the agricultural sector of the economy of Ukraine on the basis of sustainable development of rural areas*. NNC "IAE", 2022, drive.google.com/file/d/1crPij70fLbcl1LVLCFS7wnStXwcc2N2c/view?usp=share_link. Accessed 13 Jun. 2026.
18. Kravchenko, S., Malik, M., & O. Shpykuliak. "Development of integration structures in the agricultural sector of the economy in wartime conditions." *Ekonomika APK*, vol. 32, no. 2, 2025, pp. 10–27, <https://doi.org/10.32317/ekon.apk/2.2025.10>.
19. Khodakivska, O., & O. Mohylnyi. "The Modern State Agricultural Policy of Ukrainian: problems of countries with transition economy." *Public Policy and Administration*, vol. 17, no. 4, 2018, pp. 52–538, <https://doi.org/10.13165/VPA-18-17-4-03>. Accessed 13 Jun. 2026.

Дата подання: 21.07.2026

Дата прийняття до друку: 04.08.2026